

FELSEFE DÜNYASI

2019/ YAZ/ SUMMER Sayı/Issue: 69

FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yerel, Süreli ve hakemli bir Dergidir.

ISSN 1301-0875

Türk Felsefe Derneği mensubu tüm Öğretim üyeleri (Prof. Dr., Doç. Dr., Dr. Öğr. Üyesi) *Felsefe Dünyası*'nın Danışma Kurulu/ Hakem Heyetinin doğal üyesidir.

Sahibi/Publisher

Türk Felsefe Derneği Adına Başkan Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ

Editör/Editor

Prof. Dr. Celal TÜNER

Yazı Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ (Ankara Üniv.)

Prof. Dr. Celal TÜNER (Ankara Üniv.)

Prof. Dr. M. Kazım ARICAN (Yıldırım Beyazıt. Üniv.)

Prof. Dr. Gürbüz DENİZ (Ankara Üniv.)

Prof. Dr. Mustafa ÇEVİK (Ankara Sosyal Bilimler Üniv.)

Doç. Dr. Necmettin Pehlivan (Ankara Üniv.)

Dr. Öğr. Üyesi M. Enes KALA (Yıldırım Beyazıt Üniv.)

Felsefe Dünyası yılda iki sayı olmak üzere Temmuz ve Aralık aylarında yayımlanır. 2004 yılından itibaren Philosopher's Index ve Tubitak/Ulakbim tarafından dizinlenmektedir

Felsefe Dünyası is a refereed journal and is Published Biannually. It is indexed by Philosopher's Index and Tubitak/Ulakbim since 2004

Adres/Adress

Necatibey Caddesi No: 8/122 Kızılay-Çankaya / ANKARA PK 21 Yenişehir/Ankara

Tel & Fax : 0312 231 54 40

www.tufed.org.tr

Fiyatı/Price: 50 TL (KDV Dahil)

Banka Hesap No / Account No:

Vakıf Bank Kızılay Şubesi | IBAN : TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi / Design: Emre Turku

Kapak Tasarımı / Cover: Mesut Koçak

Baskı / Printed: Tarcan Matbaası

İvedik Cad. Mercan 2 Plaza, No: 417, Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0 312 384 34 35-36 (Pbx) Fax: 0 312 384 34 37

Basım Tarihi : Temmuz 2019, 600 Adet

NECATİ ÖNER'DE OLGU VE ÖZGÜRLÜK ARASINDA *BİLGİNİN SERÜVENİ*

Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı: 69, Yaz 2019, ss. 139-150.

Hakemleme: 21.04.2019 | Kabul: 20.05.2019

Hasan Yücel BAŞDEMİR*

Sorun

Bilginin geçerlilik koşulları veya gerekçelendirilmesi meselesi, epistemolojinin temel tartışmasıdır. Gerekçelendirmenin unsurları konusunda üç temel yaklaşımdan bahsetmek mümkündür. İlki, bilgiyi geçerli kılan şartların, önermenin ifade ettiği gerçekliğin dış dünyada o haliyle bulunduğunu veya böyle olduğuna dair daha önceki bilgilerimizle uyuştuğunu göstermekle mümkün olduğunu ileri sürer. İki formunu ifade ettiğimiz bu epistemolojiye “bireysel epistemoloji”, “doğruluk epistemolojisi” gibi adlar verilir.¹ Epistemik öznenin, dilin ve onun kullanım biçimlerinin, kültürün veya başka öznelerin katkısına ihtiyaç duymadan bilginin geçerlilik koşullarını kendi başına sağlayabileceği düşünüldüğü için bu yaklaşıma bireysel epistemoloji denilirken amaç, doğruluğu göstermek olduğu için de doğruluk epistemolojisi ifadeleri kullanılır. Daha kapsayıcı olarak söylemek gerekirse buna kanıtçılık da denebilir.

İkincisi ise önermelerin gerçeklikle uyuşmasını veya zihinde daha önce bulunan yargularla tutarlı olmasını bilginin yeterli koşulları olarak görmeyen yaklaşımlardır. Bir inanç belirli bir birey için belirli bir zaman dilimi içinde o bireyin amaçlarına bağlı olarak gerekçelendirilir.² Buna göre bilgi, öncelikle pratik (ameli) yönü olan bir faaliyettir ve bir amacı gerçekleştir-

* Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe Tarihi A. B. D. Öğretim Üyesi, Prof. Dr.

1 Goldman, Alvin I. (1999), *Knowledge in a Social World*, Oxford: Oxford University Press, s. 4.

2 Roderick M. Chisholm (1982), *The Foundations of Knowing*, Minneapolis: University of Minnesota Press, s. 30.

mek için elde edilir. Gerekçelendirme koşullarını, onun yararlı oluşu ve işlevselliği belirler. Bu nedenle gayesiz gerekçelendirmeler geçerli değildir. Bu, aynı zamanda bilginin gayeye göre şekillendiği anlamına gelir. Gerekçelendirme, gayenin yerine getirilmesi bakımından yeterli ve yetersiz olarak değerlendirilebilir. Bu durumda bilginin doğruluk koşulları, ilkindeki gibi uyuma veya tutarlılık gibi mantıksal örgülerden ziyade pratik başarılarla veya dayanaklarla ölçülür. Buna da genel olarak fonksiyonalizm (işlevselcilik) denilmektedir.

Üçüncüsü ise bilginin sosyal işlevine vurgu yaparak gerekçelendirme koşullarının zihinler arası etkileşime dayandığını ileri sürer, yani bilgi, bireyler arası etkileşimin ürünüdür. Buna da sosyal epistemoloji denmektedir.³ Ben bu makalede Necati Öner'in *Bilginin Serüveni* kitabında gerekçelendirme koşullarını bu üç yaklaşımdan hangisine yakın konumlandığını inceleyeceğim. Bu incelemeye sebep olan şey, Öner'in bilgiyi ısrarla kültürle, pratik yansımalarıyla, bilginin işleviyle ve insan özgürlüğüyle ilişkilendirme istediğidir. Bu durum, yukarıda zikredilen üç tarz gerekçelendirme tarzının bir araya getirilmesi anlamına gelmektedir. Acaba Öner, bu ilişkilendirmeyi nasıl sağladı?

Öner, kültürün temelinde bilgi olduğunu ve kültürü bilginin oluşturduğunu ileri sürer ve bilgi edinmenin esasının, bilginin uygulanması olduğunu beyan eder.⁴ Ona göre bilgi, doğruluk standartlarıyla edinilmiş olsa bile o haliyle değerli ve kıymetli değildir, ilave olarak onun kullanılması ve kültür dünyasına bir şekilde yansımaları gerekir. Ancak insan bunu ne derece yapabilir? İnsanın bu konudaki kabiliyeti sınırsız değildir. Öner'e göre bilgiyi pratiğe uygulama meselesi bir özgürlük ve dolayısıyla bir sorumluluk sorunudur. Bu şekilde bilgi sorunu, ahlak sorununa kapı aralar.⁵ Öner, bu ilişkilendirme ile teorik ve pratik felsefe arasındaki ayrımı azaltma eğilimindedir. Bunu "ne işe yaradığını ve işlevinin ne olduğunu"⁶ düşünmeden bilginin tamamlanamayacağını söyleyerek ortaya koyar. Süleyman Hayri Bolay'ın da ifade ettiği gibi Öner, her meseleyi bilgiyle ilişkilendirir; her meseleyi bilgi açısından ele alır.⁷

3 Goldman, *Knowledge in a Social World*, s. 5.

4 Necati Öner (2018), *Bilginin Serüveni*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, s. XVII.

5 Öner, *Bilginin Serüveni*, s. xvii.

6 Öner, *Bilginin Serüveni*, s. 1.

7 Süleyman Hayri Bolay (2012), *Prof. Dr. Necati Öner'in Fikir Dünyası*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, s. 74.

Doğruluk Epistemolojisi

Öner, bilgiyi var olanın tanınması; onun bilgisine sahip olma; var olan hakkında verilen hüküm; bilinenin bilendeki veya zihindeki yansıması (aksi); hükmün gerçekliğe uygun olması⁸ gibi birçok ifade ile tanımlar. Bu ifadelerin hepsinde ortak olan iki unsur bulunur: var olan ve hüküm. Geleneksel epistemoloji açısından bakarsak hüküm, inanç terimine ve var olan da gerçekliğe işaret etmektedir. Onun ifadelerinden yola çıkarak bilgiyi, "hükmün gerçekliğe uygun olması" şeklinde tanımlayabiliriz. Bu tanım, doğruluk epistemoloji bakımından geleneksel sağduyu epistemolojisine yakındır.

Öner, doğruluğu iki farklı anlamda kullanır. İlki, akıl yürütme doğruluğu; ikincisi ise olgu doğruluğudur. Akıl yürütme doğruluğu ile önermeler arasındaki ilişkilerin doğru kurulması kastedilirken, olgu doğruluğu ile hükmün (bilgini) gerçeğe (objesine) uygun olması kastedilir. Öner, ilkinde biçimsel; ikincisine de içeriksel doğruluk demeyi uygun görmektedir. Bundan da anlaşılacağı gibi Öner, biçimsel doğruluğu tutarlılıkla; içeriksel doğruluğu da uygunlukla tanımlamaktadır.⁹ Başka ifade ile tutarlılık, epistemolojiden ziyade mantık ve matematikteki doğruluk şeklidir. Bu doğruluk, akıl yürütmede basamağı oluşturan dayanaklar (önermeler ve semboller) arasındaki tutarlılıktır. Bu tutarlılıkta ölçü akıl ilkeleridir. Akıl bunu kendiliğinden ilkelerine uygunsa kabul eder, değilse reddeder. İçeriksel doğruluk, bundan farklıdır. Öner, olgu dünyasına ait bilgilerimizde doğruluğu, hüküm (bilgi) ile gerçeklik (olgu) arasındaki uygunluk olarak tanımlamaktadır. Ona göre bu doğruluğun kontrolü deney ile yapılır.

Bu ayrımı yaptıktan sonra Öner, her iki doğruluk biçiminde de akıl ilkelerinin etkin olduğunu ifade eder. Bilgiyi edinmede ve kullanmada en büyük rolü oynayan akıldır. Doğruyu yanlıştan ayırt etmek için akla ihtiyaç vardır. Öner, aklın işlevinin onun ilkeleri sayesinde olduğunu ifade eder: Bu ilkeler özdeşlik, çelişmezlik, üçüncü şıkkın imkansızlığı ile yeter-sebep ilkeleridir. O bu ilkeleri ayrıntılı olarak açıkladıktan sonra bilgi edinme yollarına geçer.

Öner bilgiyi, akıl ilkelerine göre bir araya gelmiş olan kavramlar topluluğu olarak da tanımlar.¹⁰ Esasında onun bu tanımı yapmasının nedeni, bilgi olmayan kavramlar topluluğunu, bilgi olan kavramlar topluluğundan ayırmaya çalışmasıdır. Kavramlar belirli bir düzen içinde bir araya geldiklerinde bilgi olurlar. Bu düzenin bilgiyi meydana getirecek şekilde güvenli yolları vardır. Öner, bunun önce iki yolu olduğunu söyler: Akıl yürütme ve içgörü

8 Öner, *Bilginin Serüveni*, s. 2.

9 Necati Öner (2009), *Görüşler*, Ankara: Beyaz Kule Yayınları, s. 39.

10 Öner, *Bilginin Serüveni*, s. 14.

(sezgi). O akıl yürütmenin de tündengelim, tümevarım ve benzetim olmak üzere üç kısmı ile ilgili açıklamalar yapar. Burada kavramlar arası ilişkiler akıl yardımıyla dolaylı bir şekilde kurulur. İçgörüş de ise bu ilişki doğrudan kurulur. İçgörüşün üç türü vardır: duyuların içgörüşü, aklın içgörüşü ve metafizik içgörüş.¹¹

Duyuların içgörüşü ile insan, renkler, şekiller, sesler gibi varlıkların niteliklerini doğrudan kavrar. Akıl içgörüşü ise kavramlar arasındaki ilişkilerin doğrudan kavranmasını ifade eder. Neden-sonuç ilişkisi, benzerlikler, farklılıklar, üçgenin kare olmadığını bilmemiz gibi eşitlikler, birlikte olmalar gibi ilişkiler akıl ile doğrudan kavranır. Bütünün parçadan büyük olması gibi aksiyomları da yine akli içgörüş ile biliriz. Metafizik içgörüş ise ben'in ve Tanrı'nın kavranması gibi doğrudan kavramalardır. Ancak Öner, bu üçüncüsünü akli içgörüşten ayıran yönlerin ne olduğunu açıklamamıştır.¹²

Bilginin Serüveni kitabının bu kısımları, bilgiyi doğruluk yönünden ele alır. Öner, bilgide bu standartların sağlanmış olmasını ön koşul olarak ortaya koyar, ancak ona göre bilgi için doğruluk koşulları gerekli olsa bile tek başına yeterli değildir. O, bu nedenle bilgiyi zihniyetle, dille, özgürlük ve sorumlulukla ilişkilendirir.

Bilgi ve Zihniyet İlişkisi

Öner, insanın bilgi elde ederken ve bu bilgiyi uygulamaya geçirirken sahip olduğu zihniyetin etkisi altında olduğunu söyler. O zihniyeti, zihnin faaliyet halinde iken içinde bulunduğu ortam şekline tanımlar. İnsan bu zihniyetin bir kısmını doğuştan getirirken bir kısmını yaşadığı ortamda oluşturur. Modern antropoloji çalışmaları, iki tür zihniyet olduğunu ortaya koymaktadır. İlki olgusal, ikincisi ise büyüsel (mitik) zihniyettir. Öner bunlara üçüncüsünü ilave eder ve buna da eleştirel zihniyet der ve ardından aslında bunların farklı insanlarda olmadığını, her insanda bulunduğunu fakat onların hakimiyet derecelerinin, sosyal yapılara ve bireylere göre farklılık gösterdiğini söyler.¹³

Büyüsel zihniyet, doğadaki varlıkların gizli (okkult) özelliklere sahip olduğu inancına dayanır. Bu nedenle bu zihniyete sahip olanlar, bu ön kabulde doğayı farklı şekilde algırlar. Bu algılamamanın en belirgin özelliği, doğada görünenlerin göründüklerinden farklı olduğu ve olaylara arasında algı temelli neden sonuç ilişkisinin kurulamayacağı, aksine mistik şekilde bir

11 Öner, *Bilginin Serüveni*, ss. 14-23.

12 Öner, *Bilginin Serüveni*, ss. 23-4.

13 Öner, *Bilginin Serüveni*, s. 25.

neden sonuç ilişkisi kurulacağı şeklindedir. Öner, mistik bağlantıyı Levy-Bruhl'den aktardığı bir hikâye ile anlatır: Bir gezgin Kuzey Amerikan yerlileriyle Fransa'daki tavşanlar üzerine sohbet ederken tavşanı anlatmak için parmaklarıyla kulübenin duvarına tavşan gölgesi yansıtır. Yerliler, sonraki gün tesadüfen her zamankinden daha fazla balık tutarlar ve bu bolluğun sebebinin de gezginin akşam duvara yansıttığı tavşan gölgesi olduğuna inanırlar. Olgusal zihniyet, doğanın görünüşüyle yetinir. Deneye ve algıların bize sağladığı verilere, onların göründükleri gibi olduğu konusunda itimat ederler. Eleştirel zihniyet ise, insanın kendine sunulan her şey karşısında olumlu ve olumsuz yönlerini sorgulaması ve araştırmasıdır.¹⁴

Öner'in bilgiyi zihniyetle ilişkilendirirken ortaya attığı temel iddia, aralarındaki etkileşimle ilgilidir. Buna göre insan bilgisi sahip olunan zihniyete göre şekillenirken, bilgi zihniyeti geliştirebilir. Yani bilgi ve zihniyet birbirini karşılıklı etkileyen ve besleyen iki unsurdur. Bilgi bir zihniyet üzerine elde edilirken bu bilgi zamanla zihniyeti değiştirebilir. Ancak insanoğlunda bu zihniyetlerin hiçbiri yok olmaz, sadece bunların hakimiyet dereceleri toplumun ve bireyin kültür seviyesine göre değişiklik gösterir.¹⁵

Buradaki temel sorun, büyüsel zihniyete sahip kişinin doğruluk epistemolojisinde ortaya koyulan güvenilir bilgi edinme süreçlerine sahip olup olamayacağı ve nihai olarak (doğru) bir bilgiye ulaşım ulaşamayacağıdır. Eğer zihniyeti kişinin bu tür bilgilere ulaşmasını engelliyorsa o zaman bu kişinin zihniyeti asla değişmeyecektir. Öner bu konuda açık bir şey yazmasa da onun yazdıkları, bu soruna bir cevap verir niteliktedir. O, önce zihniyeti iki kısma ayırır: Temel zihniyetler ve ikinci dereceden zihniyetler. Temel zihniyetler, biraz önce bahsedilen büyüsel, olgusal ve eleştirel zihniyetlerdir. Öner bunların insanda daha temel olduğunu; hatta insanların bu zihniyet biçimlerini doğuştan getirdiğini ileri sürer. Yani bunlar tüm insanlarda vardır. Bunların varlığından veya yokluğundan değil, bir insanın dünyasında bunların etkisinin ne kadar olduğundan bahsedilebilir. Bu zihniyetler asla yok edilemez.

İkincisine ise Öner, tutumlar adını verir. Tutumlar, doğuştan olmayıp sonradan kazanılmıştır ve elde ettiğimiz bilgilere göre zaman içinde değişebilirler. Bireylerin tutumları, ilkel toplumlarda birbirine yakınen uygar toplumlarda var olan kültür unsurlarının gelişmiş olması nedeniyle bu tutumlar çeşitlilik göstermektedir. Öner, ikinci dereceden zihniyetin bilgi ve duygulara bağlı olarak oluştuğunu ileri sürer. Bu nedenle tutumlar esasın-

14 Öner, *Bilginin Serüveni*, s. 26.

15 Öner, *Bilginin Serüveni*, s. 26.

da altında tutarlı önermeler kümesi bulunan bir sistemdir. İdeolojiler, dini inançlar ve felsefi görüşler, tutarlıklarını temellerinde bulunan önermelerden, yani sistemin temel önermelerinden alır. Bir sisteme inanan kişiler, sistemin geçerliliğini bu temel önermelere dair ön kabullerine dayandırır.¹⁶ Aynı durum tutumlar, yani ikinci dereceden zihniyetler için de geçerlidir. Bu nedenle tutumlarda içeriksel bir doğruluktan ziyade biçimsel doğruluk bulunabilir.

Bu bilgilerden sonra sorunu tekrar ortaya koyarsak Öner'in yaklaşımı ortaya çıkacaktır. Büyüsel zihniyete (veya diğer zihniyetlere) sahip bir kişi, bilgi elde etmek için gerekli olan koşullara sahip olabilir mi? Zihniyeti onu doğruluk epistemolojisinin koşullarına yönelmekten alıkoymaz mı? Öner'in buna cevabı, açık ve kapalı tutum ayrımında yatmaktadır.¹⁷ Sahip olduğundan başka zihniyetlerin olabileceğini düşünen bir kimse, hangi zihniyete sahip olursa olsun kendi zihniyetini test etme, denetleme ve değiştirme potansiyeline de sahip olacaktır. Bu durum, kişinin başkalarının zihniyetine açık hale gelmesine yol açar. Öner, bunu müsamaha duygusuyla açıklar ve ilginç şekilde müsamahayı (tolerans) epistemik bir unsur haline getirir. Kişinin sahip olduğu zihniyetin, onu başka şeyler öğrenmekten alıkoyması, müsamahakâr olmasına bağlıdır.

Bu durumda açık zihniyete sahip bir kişi, sahip olduğu epistemik yetenekler sayesinde önce tutumlarını değiştirir, ardından da temel zihniyetlerini oluşturan önermelerini sorgulayarak, örneğin zihninde hâkim olan büyüsel etkiyi, eleştirel etkiye dönüştürebilir. Buradan anlaşılacağı gibi Öner, doğruluk epistemolojisinin unsurları dışında pratik unsurları bilgi edinme süreçlerinin parçası haline getirmektedir. Onun bilgi anlayışında zihniyet ve müsamaha pratik epistemik unsurlardır.

Bilgiyi Kurumsallaştıran Dil

Öner, bireysel epistemolojinin bir medeniyete dönüşmesinin ve esasında uygulamaya geçmesinin dil sayesinde olduğunu ileri sürer. Bu yönüyle o, dili de epistemik bir unsur olarak kabul eder. Dilin bilgiye etkisi iki şekildedir. İlki, bilgi elde etme sürecindeki etkisi; ikincisi ise bilginin yayılması, kurumsallaşması ve medeniyete yol açacak şekilde yayılması konusundaki etkisi.

¹⁶ Öner, *Bilginin Serüveni*, s. 27. Öner, tutumları da açık ve kapalı tutum olarak iki gruba ayırır. Bunları da farklı tutumların olabileceğinin bilince olma (açık tutum) ve olmama (kapalı tutum) olarak birbirinden ayırır.

¹⁷ Öner, *Bilginin Serüveni*, s. 28.

Öner, dilin bilgi elde etmedeki rolünü iki şekilde açıklar. İlkinde dil var olanları temsil ettiği için var olanlar arasındaki düzen dil de vardır. Biz, var olan bir obje üzerinde düşünürken o objeye yakın olan şeyleri çağrışım yoluyla düşünceye dahil ederiz. Bu şekilde çağrışımların bilgide önemli bir işlevi vardır. Bu çağrışım aslında kelimeler vasıtasıyla olur. Kelimeler de dilde temsil edildiği için dil, çağrışımın ve bilginin önemli bir parçası olur.¹⁸ Dilin bilgi edinmedeki ikinci rolü ise dilin sentaksı ile ilgilidir. Ona göre dilin sentaksı, hükümlerde düşünmenin yolunu çizer ve düşünme boyunca bu yolda ilerler. Yan, sentaks bir anlamda düşüncenin biçimini oluşturur. Öner burada sentaksla bir dil içindeki kelimelerin sıralanışını kastediyor olmalıdır, çünkü o, Fransızca ve Türkçeyi örnek göstererek farklı dillerde kelimelerin sıralanışının bilgi süreçlerini etkilediğini yazmaktadır. O, ayrıca hocası Aydın Sayılı'ya atıfta bulunarak "zengin, geliştirilmiş ve olgunlaşmış bir dilin, düşüncenin oluşmasını kolaylaştırdığını ifade" eder ve bu şekilde dilin yapısının bilgi edinme sürecinde epistemik öznenin işini kolaylaştırdığına vurgu yapar.¹⁹

Bilgi ve medeniyet arasındaki ilişkiye gelince Öner, bilginin gelişiminin dil yoluyla aktarımı sayesinde olduğunu düşünür. Bu aktarım sayesinde epistemik failin elde ettiği bilgi, kurumsallaşır ve yayılır. Eğer bu yayılım olmazsa bilgi, epistemik failin ölmesiyle kaybolacağı için ilerleyemez ve genişleyemezdi. Bilginin bir medeniyet seviyesine çıkacak şekilde genişlemesi, dilin onu aktarma yeteneği ile mümkün olmaktadır.²⁰ Bu yönüyle Öner, bilgiye ve bilgi edinme sürecine bireyler arası etkileşimi de dahil ederek sosyal epistemolojinin doğruluk epistemolojisi üzerindeki tamamlayıcı etkisine işaret eder. Ayrıca Öner, bilgiyi kültürün temelini yerleştirmesiyle bilginin toplumsal açıdan kurucu yönüne işaret eder. Ona göre kültür, var olanlar hakkında edindiği ve bu bilgilere dayanarak edindiği bilgiler ile bu bilgilere dayanarak ortaya koyduğu eser ve davranışlardır ve bilginin üzerine kurulur. Kültürde esas olan bilgilerdir. Eser ve davranışlar, bu bilgilerin dışı yansıtılması ve belirtileridir.²¹

Öner, daha sonra bilgi türlerinden bahseder, ancak o, bilgiyle ilgili bu sınıflamayı, epistemik açıdan değil sosyolojik açıdan yapar. Epistemolojide bilgi türleri, algıya dayanan, tanıklığa dayanan, çıkarıma dayanan, içe bakışa (introspection) vs. dayanan şeklinde yapılmaktadır. Öner, bunun yerine bilgiyi dinsel, felsefî, bilimsel, sanatsal, günlük, okkült şeklinde daha sosyo-

18 Öner, *Bilginin Serüveni*, s. 30. Bolay, *Prof. Dr. Necati Öner'in Fikir Dünyası*, s. 78.

19 Öner, *Görüşler*, s. 109. Öner, *Bilginin Serüveni*, ss. 31, 32.

20 Öner, *Görüşler*, s. 41. Öner, *Bilginin Serüveni*, ss. 29, 66.

21 Necati Öner (2013), *Dil Üzerine*, Ankara: Divan Yayınları, s. 47.

lojik temelli yapar. Bu da onun yine epistemolojide, doğruluğun gösterilmesi dışındaki unsurların etkisini ne kadar çok önemseydiğini göstermektedir. Diğer taraftan bu tasnifin arkasında yatan diğer neden, Öner'in bilginin insan davranışı üzerindeki etkisini göstermek istemesidir. İnsanların hayatında hangi tür bilgiler daha fazla etkili ve yönlendiricidir? Ona göre insanların değer verdikleri bilgi türüne göre davranışlarında farklılıklar meydana gelir. Örneğin dine inanmayan kişinin üzerinde dinî bilginin etkisi olmaz. Bu durum, bizi bilgi ve özgürlük arasındaki ilişkiyi incelemeye yöneltir.

Epistemik Bir Unsur Olarak Özgürlük

Necati Öner'in bilgi ile özgürlük arasında kurduğu ilişkinin temelinde daha önce de bahsedildiği gibi bilgiye dair belirli ön kabuller vardır. Bunların birincisi, bilgi edinme sürecinin salt teorik bir çabayla olamayacağı, bu süreçte pratik unsurların etkisinin olduğudur. İkincisi ise iradi eylemlerin temelinde bilginin yattığıdır. Bilgiye dayanmayan iradi fiil mümkün değildir. Bu nedenle her bilinçli eylemin değerlendirilmesi, onun oluşunu sağlayan bilginin değerlendirmesi ile olabilir.²²

Öner'e göre özgürlük aynı zamanda epistemik bir unsurdur. Bilgi edinmede amaç, edinilen bilginin uygulanmasıdır. İnsan bilgisini ne derecede kullanabiliyor? Buradan insan özgürlüğü sorunu çıkar. Bilgi alanı, özgürlük alanıyla aynı sınırlar içindedir. Ayrıca bilgi insana sorumluluk yüklemesi nedeniyle de bilgi sorunu, aynı zamanda ahlak sorununa da kapı aralar.²³ Bilgi ve özgürlük arasındaki ilişki, tam da bilginin uygulanması aşamasında ortaya çıkar. Öner, bunu izah etmek için özgürlüğü seçme ve eylem özgürlüğü olarak iki kısma ayırır ve bu iki tür özgürlük arasında bir öncelik ve sonralık ilişkisi kurar. Buna göre önce seçme, ardından eylem gelir. Seçme özgürlüğü ise tercihlere bağlıdır. Bu açıdan bakınca nedensiz seçme olamaz. Bunun olabileceğini ileri sürenler, özgürlüğü kayıtsızlık olarak tanımlarlar. Öner, bu yaklaşımı benimsemeyen ve seçmenin nedenlere bağlı olduğunu ileri sürer. Ancak seçimle bu seçimi belirleyen nedenler arasındaki ilişki (moda-lite, kiplik) zorunlu ise o zaman özgürlükten bahsedilemezdi, ama onlar arasında böyle bir zorunluluk yoktur.²⁴ Yani insan seçme özgürlüğüne sahiptir.

Öner'e göre seçme ve eylem özgürlüğünün temel şartı, bilinçli olmaktır. Bilinçli eylem ise bilgiye dayanır.²⁵ Ancak Öner'in savunduğu şey, bizi bilgilerin yönlendirdiği değildir. Ona göre eylem söz konusu olunca bilgi

22 Necati Öner (1998), "Demokrasinin Epistemolojik Dayanağı", *Felsefe Dünyası*, sayı: 27, s. 3.

23 Öner, *Bilginin Serüveni*, s. xvii.

24 Öner, *Bilginin Serüveni*, s. 52.

25 Öner, *Bilginin Serüveni*, s. 61.

nötrdür. Tek başına bilgi ne iyi ne kötü; ne yararlı ne de zararlıdır. Biz bilgiyi iyi veya kötü işler için kullanırız. Bu durumda bilginin ahlakla olan ilişkisi ortaya çıkar ve bilgi, iyi ve kötü olmak üzere ahlaki açıdan iki farklı şekilde kullanılır. Öner, bunun için sık kullanılan nükleer enerji örneğini verir. Nükleer enerji hastalıkların teşhisinde insanlığa fayda sağlayacak şekilde kullanılabilirdiği gibi bomba olarak insanlara zarar verecek şekilde de kullanılır.²⁶ Bu durumda bilginin ahlaki kullanımını da epistemolojinin, yani bilgi meselesinin bir parçası olur. Bu nedenle Öner, *Bilginin Serüveni* kitabının dördüncü bölümünü, bilgi meselesinin bir parçası olarak gördüğü Özgürlük ve Sorumluluk başlığına ayırmıştır.

Öner'e göre özgürlük bir yaşantı halidir. Bilgi ise var olanın tasavvurudur. İnsan var olanı bu tasavvur ile bilir. Bu tasavvur, insanın herhangi bir varlık türü ile karşılaştığında o varlık türü ile arasındaki ilişkiden doğar. Bu sayede o varlık türü tanınır. İnsanın bir yaşantı hali olan hürriyet ile sahip olduğu bilgi arasında sıkı bir ilişki vardır. Öner, bu ilişkinin iki açıdan ele alınabileceğini söyler:

1. Hürriyet temeli ve onu mümkün kılan şartlar açısından
2. Hürriyet halinin devamını sağlayan şartlar açısından

Birincisinde birey, ikincisinde toplum bahis konusudur. İnsanın hürriyetle ilgili eylemleri, iradeye bağlı bilinçli eylemlerdir. Dolayısıyla bunlar, düşünerek karar verilen eylemlerdir ve bir seçimin sonucudur. İnsanın seçimlerini bilgi yönlendirir. Eğer insanın seçeneklerle ilgili bilgisi yoksa o zaman seçme de olamazdı. Bu nedenle insanın bilgisinin olmadığı alanlarda özgürlüğü de yoktur.²⁷ Seçenekler hakkında bilgi sahibi olmak da özgürlük için yeterli değildir, ancak bilgi özgürlük için gerekli şarttır. Bilginin fonksiyonel olması, işe yaraması ve benimsenmesi gerekir. Örneğin bir dine inanmayan kişinin din hakkındaki bilgisi olsa da onun için din özgürlüğüne gerek yoktur.

Sonuç

Necati Öner, felsefi meselelerin tümünü bilgiyle ilişkilendirmeye çalışmıştır. Özellikle *Bilginin Serüveni* kitabında bilgiyi sırasıyla zihniyet, dil, kültür, medeniyet, müsamaha, özgürlük, ahlak ve sorumlulukla ilişkili olarak ele almıştır. Bunun nedeni, onun bilgiyi salt bir zihin faaliyeti olarak görmeyişi, aksine bilginin pratik gereçlerinin de olduğuna inanmasıdır. Fakat o

²⁶ Öner, *Bilginin Serüveni*, s. 66.

²⁷ Necati Öner (1999), "İnsan Bilgisi İle Hürriyeti Arasındaki İlişki", *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 344.

bilginin geçerliliği konusunda radikal dışsalcıların yaptığı gibi doğrulayıcı teorik gerekçeleri reddetmez, fakat bunları bilgi için gerekli olmakla birlikte yeterli olmayan koşullar olarak kabul eder. Ardından bilginin geçerlilik koşullarının aynı zamanda duygu, dil, zihniyet gibi zihin faaliyetlerinde aranması gerektiğini ileri sürer. En sonunda da bilginin insan özgürlüğü ile olan ilişkisini ortaya koyar. O, özgürlüğü seçeneklerle ilişkilendirdikten sonra bu seçeneklerin bilgisi sayesinde insanın seçim yapabileceğini ve bu seçimlerine göre davranışa geçmesinin mümkün olacağını ileri sürer. En nihayetinde bilginin geçerliliğinin, doğruluk koşulları yanında işlevselliği ile de ilgili olduğunu kabul eder.

Öz

Necati Öner'de Olgu ve Özgürlük Arasında *Bilginin Serüveni*

Necati Öner, felsefî meselelerin tümünü bilgiyle ilişkilendirmeye çalışmıştır. O *Bilginin Serüveni* adlı kitabında bilgiyi doğruluk koşulları yanında zihniyet, dil, özgürlük, sorumluluk ve işlevi gibi unsurlarla ilişkilendirerek ele alır. Bunun nedeni, onun bilgiyi salt bir zihin faaliyeti olarak görmeyişi, aksine bilginin pratik gerekçelerinin de olduğuna inanasıdır. Fakat o bilginin geçerliliği konusunda radikal dışsalcıların yaptığı gibi teorik gerekçeleri reddetmez, fakat bunları bilgi için gerekli ama yeterli olmayan koşullar olarak görür. Ardından bilginin geçerlilik koşullarının aynı zamanda duygu, dil, zihniyet gibi zihin faaliyetlerinde aranması gerektiğini ileri sürer. En sonunda da bilginin insan özgürlüğü ile olan ilişkisini ortaya koyar.

Anahtar Kelimeler: Necati Öner, bilgi, doğruluk, zihniyet, özgürlük

Abstract

The Adventure of Knowledge Between Fact and Freedom in Necati Öner's Philosophy

Necati Öner tried to relate all of the philosophical issues to the knowledge. In his book, *The Adventure of Knowledge*, he examines the knowledge by relating to mentality, language, freedom, responsibility and function as well truth conditions. The reason for this is that he does not see knowledge as pure activity of the mind, but he also believes that obtaining the knowledge has practical stakes and reasons. However, he does not deny theoretical warrants for the validity of knowledge, as radical externalists do. He considers them necessary but not sufficient for knowledge. Then, he argues that the validity conditions for knowledge should also be searched in mind activities such as emotion, language and mentality. Finally, he reveals the relationship between knowledge and human freedom.

Keywords: Necati Öner, knowledge, truth, mentality, freedom

Kaynakça

- Bolay, Süleyman Hayri (2012), *Prof. Dr. Necati Öner'in Fikir Dünyası*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Chisholm, Roderick M. (1982), *The Foundations of Knowing*, Minneapolis: University of Minnesota Press, s. 30.
- Goldman, Alvin I. (1999), *Knowledge in a Social World*, Oxford: Oxford University Press.
- Öner, Necati (1998), "Demokrasinin Epistemolojik Dayanağı", *Felsefe Dünyası*, sayı: 27.
- Öner, Necati (1999), *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Öner, Necati (2009), *Görüşler*, Ankara: Beyaz Kule Yayınları.
- Necati Öner (2013), *Dil Üzerine*, Ankara: Divan Yayınları.
- Öner, Necati (2018), *Bilginin Serüveni*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.